

Sl.No. :

नामांक			Roll No.			

No. of Questions – 23

SS-12-Sanskrit Sah.

No. of Printed Pages – 11

यहाँ से काटिए

उच्च माध्यमिक परीक्षा, 2023
SENIOR SECONDARY EXAMINATION, 2023

संस्कृत साहित्यम्

समय : 3:15 (सपाद त्रिवादनम्)

पूर्णाङ्क : 80

प्रश्न पत्र को खोलने के लिए यहाँ फाँड़ें

परीक्षार्थिभ्यः सामान्य निर्देशाः

- 1) परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामांकः अनिवार्यतः लेख्यः ।
- 2) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः ।
- 3) प्रत्येकं प्रश्नस्योत्तरं उत्तरपुस्तिकायामेव देयम् ।
- 4) प्रत्येकं प्रश्नभागस्य उत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम् ।

यहाँ से काटिए

खण्ड - 'अ'

1) अधोलिखित प्रश्नानाम् उचितं विकल्पं चिनुत -

- i) चातकोऽपि कं न याचते? [1]
 अ) राजानम्
 ब) ग्रीष्मघनम्
 स) शरद्घनम्
 द) वर्षतुघनम्
- ii) अधिकारः ते कुत्र वर्तते? [1]
 अ) धर्मे
 ब) कर्मणि
 स) चलने
 द) जन्मनि
- iii) केषाम् उपदेष्टारः विरलाः सन्ति? [1]
 अ) धनिकानाम्
 ब) मन्त्रिणाम्
 स) निर्धनानाम्
 द) राज्ञाम्
- iv) अपण्डितानां विभूषणं किम्? [1]
 अ) वाक्पटुता
 ब) अधैर्यम्
 स) मौनम्
 द) युद्धनिपुणता
- v) पर्वताः कति सन्ति? [1]
 अ) सप्त
 ब) अष्ट
 स) चत्वारः
 द) षड्

- vi) नीडेषु के प्रतिनिवर्तन्ते? [1]
 अ) चटका:
 ब) कलविङ्का:
 स) कपोता:
 द) मयूरा:
- vii) मम पूर्वतनं पत्रं त्वया प्राप्तं स्यात्। अत्र कर्तृपदं किम्? [1]
 अ) मम
 ब) पत्रम्
 स) प्राप्तम्
 द) त्वया
- viii) अवधीरयन्तः खेदयन्ति हितोपदेशदायिनो गुरुन्। रेखाङ्कितपदस्य विशेष्यपदं किम्? [1]
 अ) खेदयन्ति
 ब) अवधीरयन्तः
 स) गुरुन्
 द) न किमपि
- ix) तदानीमेव तस्य कार्यालय लिपिकः श्रीदासः प्रविशति। अत्र तस्य इतिपदस्य संज्ञा पदं किम्? [1]
 अ) डॉ. नारायणस्य
 ब) श्रीनाथारस्य
 स) श्रीदासस्य
 द) श्री चन्द्रशेखस्य
- x) ननु मूर्खाः। पठितमेव युष्माभिरपि तत्काण्डम्। रेखाङ्कितपदस्य उचितं विलोम पदं किम्? [1]
 अ) विदुषः
 ब) विद्वांसः
 स) विद्वान्
 द) विद्वसः

xi) “भू-विभागाः” इति पाठः कस्मात् ग्रन्थात् सङ्कलितः? [1]

अ) समुद्रसङ्गमात्

ब) वेदविज्ञानात्

स) शिवराज्योदयात्

द) तर्कसङ्गहात्

xii) किं नाम विस्फुरन्ति शस्त्राणि? इति वाक्यं कः कथयति? [1]

अ) अरुन्धती

ब) कौसल्या

स) लवः

द) जनकः

2) अधोलिखित पदयोः रिक्तस्थानानि पूरयत -

क) प्रकृति प्रत्ययोः संयोगं कुरुत -

i) यद्रत्नं रत्नाभरणादिकं सूते तद् ..... । (ग्रह्+ण्यत्) [1]

ii) अयि जात! ..... कथय। (कथ् +तव्यत्) [1]

ख) प्रकृति प्रत्ययोः विभागं कुरुत -

i) वाग्भूषणं ..... । (भूषणम्) [1]

ii) श्रीकृष्णेन अत्र ज्ञान भक्तिकर्मणां समन्वयः ..... । (प्रस्तुतः) [1]

ग) उचित विभक्ति प्रयोगं कुरुत -

i) ..... बहिः सरोवरः शोभते। (ग्राम) [1]

ii) जननी ..... गच्छति। (कार्यालय) [1]

- 3) क) अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -
- i) ऋतुसंहारस्य लेखकः कः? [1]
  - ii) “ज्ञानकाण्डम्” इति अस्य नामान्तरं किम्? [1]
  - iii) भवभूतेः करुणरस प्रधाना रचना का? [1]
  - iv) श्रीमद्भगवद्गीतायां कति श्लोकाः सन्ति? [1]
  - v) बाणभट्टस्य प्रथमगद्यकृतिः का? [1]
  - vi) ‘आधुनिक बाणः’ कः कथ्यते? [1]
  - vii) ‘पाषाणीकन्या’ कथासङ्ग्रहस्य अनुवादकः कः? [1]
  - viii) ‘विद्योदय’ नाम संस्कृत पत्रिकायाः सम्पादकः कः आसीत्? [1]
  - ix) ‘जयपुर वैभवम्’ इति ग्रन्थस्य रचनाकारस्य नाम किम्? [1]
  - x) ‘कार्यं वा साधयेयम् देहं वा पातयेयम्’ इति प्रसिद्ध वाक्यं कस्मिन् ग्रन्थे उल्लिखितम् अस्ति? [1]
- ख) अधोलिखितेषु रेखाङ्कित शब्दयोः सूत्रोल्लेखपूर्वकं विभक्ति निर्देशं कुरुत -
- i) भक्तः हृदि भजति। [1]
  - ii) नमः ते। [1]

खण्ड - ‘ब’

- 4) अधोलिखित छन्दसोः कस्यचिद् एकस्य लक्षणम् उदाहरणं च लिखत - [2]
- i) वसन्ततिलका
  - ii) उपेन्द्रवज्रा
- 5) अधोलिखित - पद्यांशयोः कस्यचिद् एकस्य गणचिह्नं प्रदर्शयन् छन्दसः नामोल्लेखं कुरुत - [2]
- i) स्वभाव एवैष परोप कारिणाम्।
  - ii) मनो मे संमोह स्थिर मपि हर्त्येष बलवान्।

6) अधोलिखितयोः अलङ्कारयोः कस्यचिद् एकस्य लक्षणम् उदाहरणं च लिखत- [2]

i) अनुप्रासः

ii) उत्प्रेक्षा

7) अधोलिखित-पद्यांशयोः कस्मिंश्चिद् एकस्मिन् अलङ्कारस्य नामोल्लेखं कुरुत- [2]

i) अनलङ्कृतशरीरोऽपि चन्द्रमुख आनन्दयति मम हृदयम्।

ii) उच्छलद् भूरि कीलालः शुशुभे वाहिनीपतिः।

8) अधोलिखित प्रश्नयोः उत्तरे लिखत - [2]

i) मगणस्य गणचिह्नं किम्?

ii) सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यञ्जनसंहतेः क्रमेण आवृत्तिः कस्मिन् अलङ्कारे भवति?

9) अधोलिखित पद्ययोः कस्यचिद् एकस्य अन्वयं लिखत - [2]

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः।

सः यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनु वर्तते॥

अथवा

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः, परोपकाराय वहन्ति नद्यः ।

परोपकाराय दुहन्ति गावः, परोपकारार्थमिदं शरीरम् ॥

10) अधोलिखित शब्दानाम् अर्थं लिखत -

[2]

- i) नीरजम्
- ii) दैष्टिकताम्
- iii) कौतुकम्
- iv) प्राज्ञः

11) अधोलिखित पदयोः सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिविच्छेदं कुरुत -

[2]

- i) वागीशः
- ii) हरिं वन्दे

12) अधोलिखित पदयोः सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिं कुरुत -

[2]

- i) होतृ+ऋकारः
- ii) प्र+एजते

अधोलिखितम् अपठित गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत -

सङ्घटन द्वारा किं न भवति? किमस्ति दुष्करं कर्म यत् सङ्घटनशक्त्या सुकरं न जायते? अस्माकं पूर्वजानां सङ्घटन-सम्बन्धिन्यो गौरवगाथाः सम्पूर्णाविश्वस्य पुनरावृत्तपृष्ठेषु सुवर्णाक्षरैरंकिताः सन्ति। पुनः किमघ कारणं यद् वयं स्वकीयां महतीं शक्तिं विस्मृतिगते निपात्य अकर्मण्या भूत्वा तिष्ठामो निजं दिष्टं च दुष्टं घोषयन्तः शपामहे। दिनेष्वेषु सङ्घटनशक्तेः फलं प्रत्यक्षमपि विलोक्यतेऽत्र यदिदानीं लोका असम्भवमपि कार्यं सम्भवं कुर्वन्तः सङ्घटनस्य माहात्म्यं चरितार्थयिष्यन्ति। वस्तुतः सङ्घटने एव शक्तिनिवासः। अपूर्णतामपि पूरयति इदम्।

प्रश्नाः

13) एकपदेन उत्तरत -

[2]

- i) दुष्कर मपि कर्म कया सुकरं जायते?
- ii) कुत्र शक्ति निवासः विद्यते?

14) पूर्णवाक्येन उत्तरत - [2]

- i) एषु दिनेषु सङ्घटनशक्तेः फलं कथं विलोक्यते?
- ii) अस्माकं गौरवगाथाः कीदृशैः अक्षरैः अङ्किताः सन्ति?

15) भाषा-सम्बद्धकार्यम् - [2]

- i) 'विलोक्यते' इति क्रियाः कर्तृपदं किम्?
- ii) 'दिनेषु एषु' अत्र विशेष्यपदं किम्?
- iii) किमस्ति दुष्करं कर्म यत् सङ्घटनशक्त्या सुकरं न जायते। अत्र सर्वनाम पदं किम्?
- iv) अपूर्णतामपि पूरयति इदम्। अत्र अपूर्ण इति पदस्य विलोम पदं किम्?

16) उपर्युक्त गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। [2]

खण्ड - 'स'

17) अधोलिखितेषु कयोश्चित् द्वयोः सप्रसङ्गं हिन्दी भाषया भावार्थं लिखत - [3]

- i) लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वासहेतोः।
- ii) वसुधैव कुटुम्बकम्।
- iii) सततं वाग्भूषणम् भूषणम्।
- iv) प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि।

18) अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नाम् उत्तराणि यथा निर्देशं लिखत -

[3]

एवं चतुर्णां परस्परं विवादो लग्नः। ततो ब्राह्मणो राजसमीपमागत्य चतुर्णां विवाद वृत्तान्तम कथयत्। राजापि तच्छ्रुत्वा तस्मै ब्राह्मणाय चत्वार्यपि रत्नानि ददौ। इति कथां कथयित्वा पुत्तलिका राजानं मवदत्, भो राजन् त्वय्येवंविध - सहज मौदार्यं विद्यते चेदस्मिन् सिंहासने समुपविश।

प्रश्नाः-

- चतुर्णां कथं विवादो लग्नः? (एकपदेन उत्तरत)
- पुत्तलिका राजानं किमवदत्? (पूर्णवाक्येन उत्तरत)
- राजापि तच्छ्रुत्वा तस्मै ब्राह्मणाय चत्वार्यपि रत्नानि ददौ। 'ददौ' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

अथवा

अहं देशसेवां कर्तुं गृहाद् बहिरभवम्। मया निश्चितमासीत् 'एतावन्ति दिनानि स्वोदर सेवायै क्लिष्टोऽभवम्। इदानीं कियन्तं कालं देशसेवायामपि लक्ष्यं ददामि।' यथैवाहं मार्गोऽग्रेसरो भवामि, तथैव मम बाल्याध्यापक महोदयः सम्मुखोऽभवत्।

प्रश्नाः-

- लेखकः कुत्र अग्रेसरः भवति? (एकपदेन उत्तरत)
- कः लेखकस्य सम्मुखे अभवत्? (पूर्णवाक्येन उत्तरत)
- अहं देश सेवां कर्तुं गृहाद् बहिर भवम् वाक्येऽस्मिन् रेखाङ्कितपदस्य क्रियापदं किम्?

19) निम्नलिखितं पद्यं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानामुत्तराणि यथानिर्देशं लिखत -

[3]

नीरक्षीर विवेके हंसालस्यं त्वमेव तनुषे चेत्।

विश्वस्मिन्नधुनान्यः कुलव्रतं पालयिष्यति कः॥

प्रश्नाः

- नीरक्षीर विवेक गुणी कः वर्तते? (एकपदेन उत्तरत)
- हंसः कुत्र कुलव्रतं पालयति? (पूर्णवाक्येन उत्तरत)
- त्वम् इति कर्तृ पदस्य क्रियापदं किम्?

अथवा

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्धेदकर्मणः॥

प्रश्नाः

- i) अकर्मणः किं न सिद्धयेत्? (एकपदेन उत्तरत)
- ii) कर्म कथं करणीयम्? (पूर्णवाक्येन उत्तरत)
- iii) 'नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः' अत्र क्रियापदं किम्?

20) अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथा निर्देशं लिखत -

[3]

कौसल्या : जात! अस्ति ते माता? स्मरसि वा तातम्?

लवः : नहि।

कौसल्याः : ततः कस्य त्वम्?

लवः : भगवतः सुगृहीतनाम धेयस्य वाल्मीकेः।

कौसल्याः : अयि जात! कथयितव्यं कथय।

लवः : एतावदेव जनामि।

प्रश्नाः-

- i) 'स्मरसि वा तातम् इति कौसल्या कं वदति? (एक पदेन उत्तरत)
- ii) मातुः नाम अनुक्ते सति कौसल्या लवं किं पृच्छति? (पूर्ण वाक्येन उत्तरत)
- iii) अस्ति ते माता इत्यत्र कर्तृपदं किम्? लिखत?

अथवा

छात्राः - नमोनमः आचार्य! स्वागतम् अत्र भवतां कक्षायाम्।

योगाचार्यः - छात्राः! भवन्तः सम्प्रति समुत्सुकाः दृश्यन्ते। काऽपि विशिष्टा जिज्ञासा अस्ति किम्?

सागरः - भो आचार्य! वयं सर्वे योगस्य उपयोगितायाः विषये सम्यग्रूपेण ज्ञातुम् उत्सुकाःस्म।

योगाचार्यः - प्रियच्छायाः! किं भवन्तः जानन्ति यत् योगशास्त्रे शरीरस्य मनसःच नियमनं प्रतिपादितं वर्तते। अस्य ज्ञानेन अभ्यासेन च भवन्तः स्वाध्यायेऽपि एकाग्रतां वर्धयितुं सक्षमाः भविष्यन्ति।

प्रश्नाः-

- i) सागरस्य कथनानुसारं छात्राः कस्य विषये ज्ञातुं मुत्सुकाः सन्ति? (एकपदेन उत्तरत)
- ii) योगशास्त्रे कस्य नियमनं प्रतिपादितम्? (पूर्णवाक्येन उत्तरत)
- iii) विशिष्टा जिज्ञासा अस्ति किम्? अत्र विशेष्यपदं किम्?

21) रेखाङ्कित पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (केषाञ्चित् चतुर्णाम्) [4]

- i) अतिजवेन दूरमतिक्रान्तः सः चपलः दृश्यते?
- ii) उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम्।
- iii) तदानीमेव तस्य कार्यालय लिपिकः श्रीदासः प्रविशति।
- iv) तच्छ्रुवा राजा तूष्णीमासीत्।
- v) मनुष्याणां हिंसावृत्तिस्तु निरवधिः।
- vi) अन्धकारेऽस्मिन् यासि त्वमवश्यम्।

22) निम्नलिखित वाक्यानां संस्कृतानुवादं कुरुत। (केषाञ्चित् चतुर्णाम्) [4]

- i) उद्यान में भ्रमर गुञ्जन कर रहे हैं।
- ii) वृद्ध उपनेत्र से देखता है।
- iii) मेरी अध्ययन मे रूचि है।
- iv) चोर आरक्षक से डरता है।
- v) माली वृक्ष से पुष्प चुनता है।
- vi) मेरे विद्यालय का वातावरण मनोहर है।

23) अधोलिखितयो कमपि विषयम् अधिकृत्य 50-60 शब्देषु संस्कृतभाषया निबन्धं लिखत - [4]

परोपकारः

अथवा

संस्कृत भाषायाः महत्त्वम्

DO NOT WRITE ANYTHING HERE